

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

THE CONCEPT AND ESSENCE OF STATE SECRET IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM: CRIMINAL-LEGAL ASPECT

Хашев В.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У статті здійснено комплексний аналіз правової природи державної таємниці як важливого елементу системи національної безпеки України, що особливо актуалізується в умовах збройного конфлікту та воєнного стану. Зазначено, що втрата або розголошення інформації, яка становить державну таємницю, може призвести до серйозних наслідків, зокрема до дестабілізації політичної ситуації, порушення економічної стабільності, ослаблення обороноздатності держави та виникнення загроз для життя й безпеки громадян.

Констатовано, що у сучасних умовах воєнного стану та повномасштабної збройної агресії проти України питання захисту державної таємниці набуває особливої актуальності. Воєнний стан, запроваджений в країні, загострює необхідність забезпечення надійної інформаційної безпеки, оскільки будь-яке розголошення конфіденційної інформації може мати критичні наслідки для національної безпеки, обороноздатності та життя військових і цивільного населення. Незважаючи на законодавче регулювання питань охорони державної таємниці, існує низка недоліків у системі контролю, превентивних заходах, а також у професійній підготовці осіб, які мають доступ до такої інформації. Тому виникає нагальна потреба у науковому осмисленні основних детермінантів розголошення, зокрема в умовах воєнного стану, з метою вдосконалення існуючої системи захисту державної таємниці.

Розкрито сучасні підходи до тлумачення поняття державної таємниці в науковій літературі. Акцент зроблено на тому, що державна таємниця є формалізованим видом секретної інформації, що визначається через нормативно встановлені переліки відомостей у ключових сферах життєдіяльності держави – оборонній, зовнішньополітичній, науково-технічній, економічній, безпековій тощо. Особливу увагу приділено аналізу ознак державної таємниці, серед яких: обмеженість доступу, стратегічна важливість для національних інтересів, офіційна процедура засекречування, юридичний захист, а також потенційна шкода у разі розголошення. Підкреслено, що в умовах гібридної війни та інформаційного протистояння захист інформації, що має стратегічне значення, є критично важливим для збереження державного суверенітету та цілісності країни. Зроблено висновок, що державна таємниця як правовий інститут поєднує інформаційний, правовий та безпековий аспекти, а її ефективне правове забезпечення потребує постійного наукового осмислення, перегляду та адаптації до новітніх викликів. Охорона державної таємниці виступає важливим інструментом забезпечення стабільності, збереження внутрішнього порядку та зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

Ключові слова: державна таємниця, секретна інформація, інформаційна безпека, національна безпека, воєнний стан, правовий захист, стратегічна інформація, засекречування, обмежений доступ, державні інтереси.

The article presents a comprehensive analysis of the legal nature of state secrets as a critical component of Ukraine's national security system, a subject that has become especially urgent in the context of armed conflict and martial law. It is noted that the loss or disclosure of information constituting a state secret can lead to severe consequences, including the destabilization of the political situation, disruption of economic stability, weakening of the country's defense capability, and threats to the lives and safety of citizens.

It is stated that in the current conditions of martial law and full-scale armed aggression against Ukraine, the issue of protecting state secrets is becoming particularly urgent. Martial law, introduced in the country, exacerbates the need to ensure reliable information security, since any disclosure of confidential information can have critical consequences for national security, defense capability and the lives of the military and civilian population. Despite the legislative regulation of issues of protecting state secrets, there are a number of shortcomings in the control system, preventive measures, as well as in the professional training of persons who have access to such information. Therefore, there is an urgent need for a scientific understanding of the main determinants of disclosure, in particular in conditions of martial law, in order to improve the existing system of protecting state secrets.

The paper explores contemporary approaches to interpreting the concept of state secrets in academic literature. Particular emphasis is placed on the understanding that a state secret is a formalized type of classified information, defined through legislatively established lists of information in key areas of state activity – defense, foreign policy, science and technology, economy, security, among others. Special attention is given to the analysis of the characteristics of state secrets, including restricted access, strategic importance to national interests, official classification procedures, legal protection, and the potential damage that may result from disclosure. It is emphasized that in conditions of hybrid warfare and information confrontation, the protection of strategically important information is critically important for maintaining state sovereignty and territorial integrity. The article concludes that the institution of state secrets integrates informational, legal, and security dimensions, and its effective legal regulation requires ongoing scholarly reflection, revision, and adaptation to modern challenges. The protection of state secrets serves as an essential tool for ensuring stability, preserving internal order, and strengthening the state's position on the international stage.

Key words: state secret, classified information, information security, national security, martial law, legal protection, strategic information, classification, restricted access, national interests.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, зростання інформаційних загроз та кібернетичних викликів питання захисту державної таємниці набуває особливого значення для забезпечення національної безпеки. Державна таємниця є ключовим елементом системи захисту стратегічно важливих даних, які стосуються оборони, економіки, зовнішньої політики та інших сфер державного управління. Проте в таких умовах виникають нові виклики, пов'язані з ефективним функціонуванням механізмів захисту державної таємниці [1, с. 110].

Недостатня чіткість у визначенні поняття та сутності державної таємниці, а також відсутність єдиних під-

ходів до класифікації інформації, що підлягає захисту, створюють ризики для національної безпеки. Крім того, існує проблема балансу між захистом державної таємниці та забезпеченням права громадян на доступ до інформації, що є важливим аспектом демократичного суспільства. Недосконалість правового регулювання, недостатня адаптація нормативної бази до сучасних викликів та слабка координація між органами державної влади ускладнюють ефективне управління системою захисту державної таємниці [2, с. 90].

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю уточнення понятійно-категоріального апарату державної

таємниці, аналізу її ролі в системі національної безпеки та розробки рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її захисту в умовах сучасних інформаційних загроз.

Аналіз останніх досліджень. Останні наукові дослідження засвідчують зростаюче значення державної таємниці як інструмента захисту стратегічної інформації в умовах трансформації загроз національній безпеці. До числа науковців, які досліджували проблематику державної таємниці зокрема в контексті національної безпеки, належать такі автори, як: К. В. Антонова, В. В. Бараннік, В. С. Березняк, Т. Ю. Вислоцька, М. Б. Головка, М. М. Іванов, В. І. Олійник, О. Г. Семенюк, А. М. Супруненко, І. І. Трембач, С. І. Шевченко, О. С. Юнін та інші.

Метою написання статті є систематизація наукових підходів до розуміння поняття та сутності державної таємниці та оцінка її ролі в системі національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. У процесі становлення держави особливого значення набуває захист інформації, яка безпосередньо впливає на рівень національної безпеки. Втрата або розголошення таких відомостей може призвести до дестабілізації політичної ситуації, загроз для економічної стабільності, а також поставити під сумнів суверенітет країни.

У період воєнних дій значення державної таємниці набуває особливої актуальності. Це зумовлено низкою стратегічно важливих чинників, які безпосередньо впливають на національну безпеку, обороноздатність держави та захист цивільного населення [3, с. 825]. Перш за все, під час воєнного стану будь-яка інформація, що потрапляє до рук ворога, може стати вирішальним чинником під час виконання бойових завдань. Зокрема, розголошення планів військових операцій, дислокації підрозділів, характеристик озброєння чи стану стратегічної інфраструктури здатне надати ворогові суттєву тактичну перевагу. У таких умовах збереження конфіденційності критичних даних стає ключовим завданням усієї системи національної безпеки.

Крім того, державна таємниця охоплює відомості, пов'язані з технологічними розробками та науково-дослідними роботами у сфері оборонної промисловості. Такі дані є основою створення сучасного озброєння, технічного переоснащення армії та підтримки її боєздатності, а їх витік може значно послабити військовий потенціал країни.

Не менш важливою є і соціальна складова захисту державної таємниці. Своєчасне і відповідальне приховування певної інформації від загального доступу сприяє запобіганню паніці серед населення, а також знижує ризики інформаційно-психологічного впливу з боку ворога. Саме тому питання збереження державної таємниці є стратегічним завданням державної політики.

На законодавчому рівні поняття «державна таємниця» визначене у межах ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» під якою слід розуміти «вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [4]. Водночас це поняття ототожнюється із терміном – «секретна інформація». Втім ми вважаємо, що такий підхід є недоречним, оскільки це ширше поняття, яке охоплює будь-які дані, що потребують захисту від несанкціонованого доступу. Це може бути не лише державна таємниця, а й комерційна таємниця, особисті дані чи конфіденційна інформація у приватному секторі. На відміну від державної таємниці, секретна інформація не завжди має чітке законодавче регулювання і може стосуватися різних сфер життя, від бізнесу до приватного листування. У цьому контексті за І. І. Трембач, державна таємниця є різновидом секретної інформації, тобто даних з обмеженим доступом у визна-

чених сферах суспільних відносин, порушення яких може завдати шкоди національній безпеці держави [5, с. 230].

Слід відзначити, що у юридичній науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття державної таємниці, що зумовлено багатозначністю цього явища та динамічними умовами безпекового середовища. Різні науковці пропонують власне бачення цього правового інституту, акцентуючи увагу на різних аспектах його сутності.

Принагідно зауважити, що на думку Т. Ю. Вислоцької поняття «таємниця» визначається як інформація, обмежена законодавством, доступ до якої надається лише певному колу осіб у зв'язку з їхньою професійною, службовою чи іншою діяльністю, а її порушення призводить до суспільно небезпечних наслідків, що завдають шкоди [6, с. 170].

Водночас на думку К. В. Антонова, державна таємниця становить правовий інститут, який забезпечує державі можливість реалізації незалежної політики, захисту власних інтересів, а також впливу на поведінку інших держав та перебіг міжнародних подій у бажаному для неї напрямі [7, с. 356].

С. В. Болдир підкреслює, що сьогодні державна таємниця розглядається як один із ключових різновидів інформації з обмеженим доступом, розголошення якої може спричинити появу нових викликів для державної безпеки. У зв'язку з цим захист державної таємниці виступає невід'ємною складовою системи національної безпеки України. Вчений також наголошує, що подальший розвиток і безперервне вдосконалення механізмів охорони як державної таємниці, так і службової інформації сприятимуть ефективному та своєчасному реагуванню на потенційні загрози [8, с. 119].

На противагу цьому О. В. Адабаш звертає увагу на те, що суспільні відносини у сфері державної таємниці зазнають постійних змін і розвитку, що зумовлено загальною тенденцією до зростання й ускладнення інформаційних взаємозв'язків. У зв'язку з цим правове регулювання системи захисту державної таємниці потребує безперервного аналізу, наукового осмислення та вдосконалення як на рівні законодавчих актів, так і підзаконного нормативного забезпечення [9, с. 177].

А. М. Супруненко характеризує державну таємницю як інформацію або певні відомості, несанкціонований доступ до яких здатний спричинити шкоду державним інтересам [10, с. 14]. Проте М. Б. Головка визначає державну таємницю як сукупність відомостей, які через їхню важливість для національної безпеки потребують спеціального режиму захисту.

О. Г. Семенюк вважає, що під державною таємницею, слід розуміти сукупність відомостей, засекречування яких продиктоване суспільною необхідністю безпечних умов існування особи, суспільства та держави; коло цих відомостей визначається правовими актами і змінюється в залежності від конкретної зовнішньополітичної та внутрішньополітичної ситуації [11, с. 39].

При цьому, інші науковці розглядають державну таємницю як стратегічний інструмент держави, що дозволяє їй ефективно здійснювати незалежну зовнішню політику, захищати національні інтереси та впливати на міжнародну ситуацію. Державна таємниця охоплює конкретні види інформації, перелічені у спеціальних нормативно-правових актах, які мають ключове значення для оборони та інших сфер державної діяльності, і розголошення яких може бути небезпечним у контексті міждержавних відносин.

Аналіз наукових підходів до визначення державної таємниці дає підстави для виокремлення спільних концептуальних положень, які, попри відмінності у викладі та акцентах, демонструють єдність у розумінні сутності цього правового явища. Автори, визнають державну таємницю специфічною формою секретної інформації з обмеженим доступом, що охоплює відомості, важливі для захисту національної безпеки.

Спільною для всіх дослідників є позиція, відповідно до якої предметом державної таємниці є інформація, засекречування якої обумовлене її особливою цінністю для державних інтересів. Така інформація стосується визначених сфер – оборонної, економічної, науково-технічної, зовнішньополітичної, безпекової та правоохоронної. Її правовий режим передбачає спеціальну процедуру засекречування, допуску до доступу, а також правові гарантії недоторканності, у тому числі засобами кримінально-правового захисту.

Ключовим критерієм належності інформації до державної таємниці є потенційна шкода, яку може бути завдано державі у разі розголошення такої інформації. Це підкреслює не лише значущість її змісту, але й функціональну роль інституту державної таємниці як елемента системи національної безпеки.

Можна дійти висновку, що державна таємниця постає як багатовимірний правовий інститут, що поєднує в собі інформаційно-змістовний, правовий і безпековий компоненти, а її захист є невід’ємною складовою механізму гарантування стабільності та безпеки держави. Саме тому сутність державної таємниці в системі національної безпеки полягає в тому, що вона виконує функцію бар’єра, який обмежує вільний обіг інформації стратегічного значення, з метою запобігання її використанню на шкоду державним інтересам. Ця функція особливо важлива в умовах збройного конфлікту чи інших кризових ситуацій, коли протидію сторони прагнуть отримати перевагу через доступ до закритої інформації.

При цьому, для глибокого розуміння змісту поняття державної таємниці важливо звернутися до її ознак, які дозволяють відмежувати цю категорію інформації від інших видів обмеженого доступу. У юридичній науці існує низка підходів до визначення «таємниці» як правового явища. Так, на думку дослідниці Т. Ю. Вислоцької, будь-яка таємниця, зокрема й державна, має кілька спільних ознак. По-перше, її предметом завжди є певна інформація. По-друге, доступ до цієї інформації обмежений. По-третє, право ознайомлення з нею належить лише певному колу осіб. По-четверте, така інформація здобувається в межах професійної, службової чи іншої діяльності. І, нарешті, посягання на неї може створювати загрозу для суспільної безпеки [6, с. 137-139].

Ці загальні характеристики є основою для конкретизації ознак державної таємниці як окремої правової категорії. По-перше, державна таємниця стосується лише визначених сфер суспільного життя: оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх зносин, державної безпеки та охорони

правопорядку. Це забезпечує предметну конкретизацію змісту державної таємниці.

По-друге, важливою ознакою є значущість інформації в конкретний історичний момент. Йдеться про відомості, розголошення яких може серйозно зашкодити національним інтересам і загрожувати безпеці держави. Така шкода може бути як прямою (військова вразливість, втрати в обороноздатності), так і опосередкованою (дестабілізація політичної або економічної ситуації).

Третім важливим елементом є обмеження доступу до інформації, яка має статус державної таємниці. Вона підпадає під спеціальний режим секретності, що передбачає конкретні процедури допуску осіб, порядок обліку, зберігання та використання таких відомостей. Ці процедури суворо регламентовані чинним законодавством.

Ще однією істотною рисою є те, що державна таємниця визначається не довільно, а формалізовано – через нормативно закріплені переліки відомостей, що підлягають засекречуванню. Такі переліки викладено у спеціальних правових актах, зокрема у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю.

Нарешті, ключовим елементом є забезпечення державного захисту цієї інформації. Такий захист охоплює як організаційні та технічні заходи, так і юридичні механізми, включаючи встановлення відповідальності, зокрема кримінальної, за порушення режиму секретності.

Цю систему ознак підтримує й доповнює В. І. Олійник, який розглядає державну таємницю як явище, що перебуває під кримінально-правовим захистом. Він акцентує на необхідності наявності грифа таємності, чіткого врегульованого механізму засекречування та розсекречування, а також на тому, що будь-яке посягання на такі відомості може призвести до серйозної шкоди державним інтересам [12, с. 145].

Висновки. Державна таємниця виступає ключовим елементом системи національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану, коли загроза витоку стратегічно важливої інформації набуває критичного характеру. Вона охоплює відомості з обмеженим доступом у сферах оборони, безпеки, зовнішньої політики, економіки, науки і техніки, розголошення яких може завдати суттєвої шкоди інтересам держави. Незважаючи на наявність різних підходів у науковій літературі до її визначення, спільною є позиція про необхідність спеціального правового режиму, який забезпечує надійний захист такої інформації від несанкціонованого доступу. Як особливий вид секретної інформації, державна таємниця не лише виконує функцію засекречування, але й слугує інструментом підтримки державної стабільності, збереження суверенітету та ефективного функціонування публічної влади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шаблій В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 109–115.
2. Березняк В.С., Шаблій В.В., Каторкін Р.А. Кримінологічні аспекти деліктної поведінки дітей в Україні / *Juvenile policy as a component of supporting Ukraine's national security and defense (dedicated to the 53rd anniversary of the UN General Assembly adoption of the Declaration of the Rights of the Child and the 56th anniversary of the establishment of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 79-102. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/287/7882/16460-1>.
3. Юнін О.С., Шевченко С.І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph*. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823-846. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8792/18393-1>.
4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
5. Трембач, І. І. Поняття державної таємниці як об’єкта кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спецвипуск. Частина 1. С. 227-230.
6. Вислоцька Т. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 275 с.
7. Антонов, К. В. Проблеми правової охорони інституту державної таємниці у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 355-358.
8. Болдир С. В. Реформування системи охорони державної таємниці: правові аспекти. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 112–120.
9. Адабаш О. В. Становлення системи охорони державної таємниці в незалежній Україні (законодавче забезпечення). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 11. С. 174–177.
10. Супруненко А. М. Організація охорони державної таємниці в Україні : навч. посіб. / А. М. Супруненко, І. І. Башта, А. М. Лисеюк, К. С. Свіріна ; Ун-т ДФС. Ірпінь: УДФС, 2020. 370 с.
11. Семенюк О. Г. Теоретико-правовий аналіз поняття державної таємниці. *Інформація і право*. 2016. № 3. С. 35-44.
12. Олійник, В. І. Визначення родової належності поняття «державна таємниця». *Право і суспільство*. 2015. № 5 (2). С. 143–148.